

למה זה לא קרה

הספר "הפלסטינים: עם בפזרתו", בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה, הוא חלק מסדרת "המזרח התיכון בימינו", העוסקת במדינות השונות במזרח התיכון. אולם, בניגוד לשאר ספרי הסדרה, המתייחסים למדינות שקמו והגשימו את מאווייהם הלאומיים של יושביהן, מספר ספר זה את תולדותיו של עם שלא זכה עדיין להקים מדינה

בעוד הנרטיב הציוני נלמד בבתי הספר וברור לכל יהודי ישראלי; סיפורו של הנרטיב הפלסטיני נדחק לא פעם לשוליים "הפלסטינים: עם בפזרתו", ספרו של ד"ר מוצטפא כבהא בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה, מאפשר, לראשונה, לבחון את צדו השני של המטבע. ספרו של כבהא נכתב כחלק מסדרת ספרים עבור הקורס "המזרח התיכון בימינו" הנלמד באוניברסיטה הפתוחה. אולם בניגוד לספרים האחרים בסדרה, אשר עוסקים במדינות השונות במזרח התיכון, ספר זה עוסק בעם שלא זכה עדיין להקים מדינה, ומנסה לבחון מדוע ואיך קרה הדבר. "זו פעם ראשונה שספר אחד עוסק בתולדותיהן של כל הקבוצות הפלסטיניות ומנסה לשרטט גם את נרטיב המאקרו, של כל העם הפלסטיני, וגם את הנרטיב של כל קבוצה וקבוצה - בישראל, בגדה המערבית, ברצועת עזה, בתפוצות ובמחנות הפליטים", אומר כבהא. "יש בו ניסיון להציג נאמנה את האירועים ההיסטוריים, וכן ניסיון להתוות מסלול של ביקורת עצמית בונה, הסתכלות פנימה, וניתוח תהליכים חברתיים, כלכליים ותרבותיים אשר התחוללו בתוך החברה הפלסטינית לפני 1948 ואחריה". שורשיה של הזהות הלאומית הפלסטינית נעוצים בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, עת החלה להתפתח אצל העם היושב בפלסטין מודעות לאומית בשני ממדים: "קוֹמִיָה ערביה", המימד הלאומי הכלל-ערבי, ו"וֹטְנִיָה פלסטינית", המימד הפלסטיני המקומי, שהחל להתפתח במקביל להתפתחות התנועה הציונית, והיווה בעיקר תגובה על תחילת פעולתו של המפעל הציוני; על סיסמאותיו וסמליו. מודעות זו כללה התפתחות סמלית ותרבותית, הופעת כתבים המדגישים את התורה הלאומית, שירים וסיפורים שנכתבו על ירושלים, על הכרמל, על הגליל, והדגשת הקשר בין העם לארץ. במקביל החלה התארגנות פוליטית וחברתית, פעילות שגברה עם ראשית המנדט הבריטי על הארץ. "זהות היא דבר נזיל, דינמי. היא התפתחה בשורה של מעגלים משולבים, המשלימים האחד את השני", אומר כבהא. "נוכח ראשית המנדט הבריטי על הארץ והעובדה שכתב המנדט לא הכיר בפלסטינים כעם בעל זכות הגדרה עצמית, נבנו מוסדות פוליטיים פלסטיניים שהשליכו את ייבם על הגשמת שלוש מטרות עיקריות: עצירת ההגירה היהודית וביטול תוכנית הבית הלאומי, ביטול המנדט הבריטי, והשגת עצמאות והגשמת הריבונות הפלסטינית על הארץ".

הספר "הפלסטינים: עם בפזרתו" מתחיל בתקופה זו, ומתמקד בתולדות העם הפלסטיני החל מהמרד הפלסטיני הגדול בשנים 1936-1939, ועד שנת 1982, בה יצא אש"ף מביירות. את המרד הפלסטיני הגדול רואה כבהא כאחת הסיבות שהפריעו להקמת מדינה פלסטינית. "במהלך המרד הייתה המשמעת הלאומית הפלסטינית חזקה מאוד, כמו למשל בעת השביתה בת ששת החודשים מאפריל עד אוקטובר 1936, שבמסגרתה השביתו הפלסטינים את כל המערכות בארץ אולם לאחר המרד, כאשר ההנהגה הפלסטינית בחרה לדחות על הסף את הצעת הספר הלבן של הבריטים, התעוררה בציבור הפלסטיני תחושה של החמצה והחטאת המטרה, ומאז התחיל מאבק פנימי שהתפתח כמעט לממדים של מלחמת אזרחים. עקב כך נפערו פצעים רבים בתוך המבנה הרגיש של החברה הפלסטינית, ודבר זה השפיע על מה שאירע בשעת ההכרעה ב-1948, אליה הגיעו הפלסטינים כחברה מחולקת, שסועה".

הספר ממשיך ובוחן את קורות העם הפלסטיני, דרך התפזרות העם הפלסטיני בתפוצות ב-1948 ועד יציאת אש"ף מביירות ב-1982, המסמלת לדבריו של כבהא את סופה של תקופה. "עד 1982 היו לפלסטינים מאחזים על האדמה במדינות הערביות השכנות ובאמצעותם הם יכלו לנהל מלחמת גרילה נגד ישראל. בעקבות יציאת ביירות, שהתרחשה במהלך מלחמת לבנון, נדחקו הבסיסים של אשף לטוניס, לאלג'יר ולתימן, ומהפלסטינים ניטלה למעשה האופציה למאבק מזוין. אז נאלצו הפלסטינים להשלים עם קיומה של מדינת ישראל. הבנה זו הביאה את אש"ף לאוסלו, ואל תחילתו של התהליך אשר בסופו נחתם מסמך ההבנות והוקמה הרשות הפלסטינית. אולם גם תהליך זה לא הביא לפלסטינים את המדינה המקוה".

האפילוג של הספר מסכם את מה שקרה מ-1982 ועד היום, ומתייחס בין השאר לעליית הארגונים האיסלאמיים ובראשם חמאס, כאלטרנטיבה לזרמים הלאומיים החילוניים יותר, כגון הפת"ח. "כשתהליך אוסלו נכשל חלה רגרסיה בשני הצדדים של הסכסוך, ובשניהם עלו והתחזקו כוחות רדיקליים יותר. בצד הפלסטיני נוצר תסכול רב, לאחר שלא המרד המזוין ולא האפיק הפוליטי הובילו להקמת מדינה, והדבר היווה את הרקע לעליית ארגונים בעלי אוריינטציה איסלאמית ומנגד, בישראל, גבר כוחו של הימין והוא התבסס בשלטון", אומר כבהא. "עם זאת, למרות עליית הארגונים הרדיקליים, אני מאמין כי הבסיס להשלמה הוא ששני העמים יתחילו להבין ששם המשחק הוא פשרה. אין מנוס. אין אלטרנטיבה אחרת. אני אמנם לא נביא, אבל קשה לי להאמין שהסכסוך הזה יכול להיפתר באמצעות כוח, יהיה הכוח אשר יהיה. אבל זה כבר לא לקוח מהספר. אלו תובנות מהחיים".